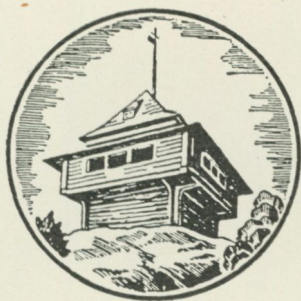

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1949**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1949

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar mittpartiet av en duk, daterad 1643 och prydd med danska adelsvapen. Duken, som är en gåva till museet av fröken Eda Witt, behandlas närmare på sid. 187. — Nordiska museet 235,925.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1949

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

NORDISKA MUSEET 75 ÅR

av Andreas Lindblom

Den 24 oktober 1948 hade sjuttiofem år förflutit sedan Skandinavisk-etnografiska samlingen, från 1880 kallad Nordiska museet, slog upp sina portar för det svenska folket. Det skedde i en helt blygsam lokal, nämligen den södra av de två paviljonger som låg på ömse sidor om ingången till Svenska trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan i Stockholm, invid den plats där sedermera Norra latinläroverkets monumentala byggnad skulle resa sig.

Hur ringa var ej början! Och hur har ej den store grundarens idéer omvandlats under de publikgenerationer som gått och de styresmän, först Gunnar Hazelius med hjälp av John Böttiger, sedermera Bernhard Salin, Gustaf Upmark och undertecknad, som sökt efterfölja honom! Ur den moderne museimannens synpunkt skulle man närmast vara benägen att betrakta många av rummen i 70—90-talens Nordiska museum som pittoreska möbelmagasin, några rent av som kuriositetskabinett i förening med panoptikon. Men det ytterst noggranna inventarium som Hazelius förde och den vetenskapliga dokumentering av föremålens ursprung och användning som gick hand i hand med hans gigantiska insamlingsarbete, vittnar dock om en långt djupare syn på det kulturhistoriska sanningsvärdet än man tidigare mött hos oss, i varje fall utanför kretsen av den förhistoriska arkeologiens målsmän, där Bror Emil Hildebrand börjat och Hans Hildebrand och Oscar Montelius fortsatt det vetenskapliga vägröjningsarbetet.

Den mest intresseväckande och originella idén i 70-talets Skandinavisk-etnografiska samling var de panoptikonartade

panoramorna. De fanns där delvis redan 1873 och de firade sin största publiktriumf på världsutställningen i Paris 1878. Som bekant utgjordes de av scener med påklädda figurer, placerade i rumsinteriörer eller ställda mot en målad landskapsfond. Ibland var de fritt komponerade, som t. ex. stugan från Delsbo, vilken anordnades med hjälp av dåvarande kyrkoherden i församlingen den sedermera så berömde biskop Lars Landgren. Denne var mycket noga med detaljerna, exempelvis att ansiktena skulle ge uttryck åt "den Delsbo-vassa blicken"! Eller också reproducerade Hazelius helt enkelt tavlor målade i düsseldorfarnas anda; så förfor han exempelvis med Amalia Lindegrens övermåttan populära duk "Lillans sista bädd". Om denna tablå skriver en samtida: "Aldrig ha vax- eller träfigurer och teaterdekorationer uppnått en sådan konstnärlig verkan av sanning och liv . . . Alla mödrar gråta."

Hazelius komponerade Nordiska museets nuvarande jättebyggnad som ett skal av våningar och rum kring en väldig hall, mot vilken tjugoåtta valvbågar öppnar sig i vilka han tänkte bygga in dylika panoramor belysande svenska folkets livsföring. Han fick som bekant aldrig se sitt hus fullbordat. Och när Bernhard Salin 1903—07 installerade museet gjorde han processen kort med företrädarens tablåer. Salins vetenskapliga rationalism byggde på att föremålen skulle omsorgsfullt skyddas i montrer eller sakligt — ej dekorativt — uppradas på lärftsväggar, resp. pallar, men absolut inte utställas på något illusoriskt sätt. Romantiken bannlystes. Denna purism, i och för sig nyttig för vetenskaplig forskning och skolning av unga museimän, levde vidare inom museets murar. Men en mansålder senare, på 1930-talet alltså, kom en reaktion. Fantasien släpptes återigen lös. Den som i dag betraktar Nordiska museets vid denna tid ordnade dräktgalleri eller avdelningarna för jakt och bondens hushåll för att inte tala om lappavdelningen (från 1947), märker att illusionen ånyo smugit sig in till glädje för publiken ej minst skolbarnen. Avståndet till Hazelius' panoramor är emellertid ganska stort. Man har dock rätt att säga att idén lever vidare, ehuru omvandlad, förnyad.

Det hade emellertid varit onaturligt om inte åtskilliga skulle

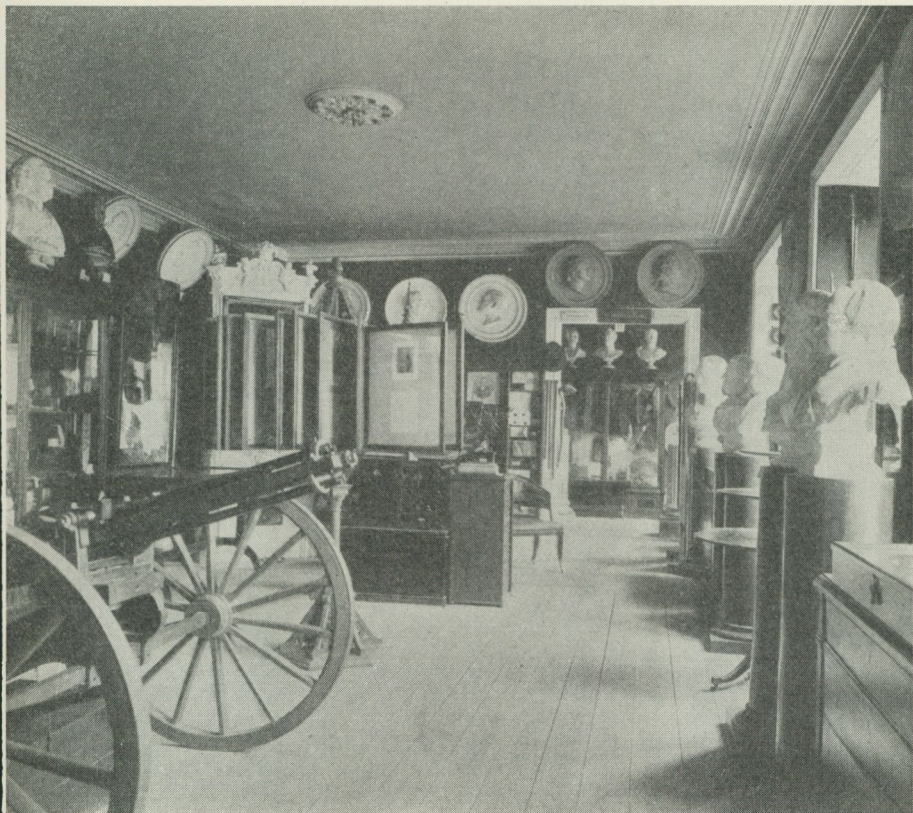
Delsbo-interiör i Nordiska museet (Skandinavisk-etnografiska samlingen) med en scen ur en rättstvist. Ur Ny illustrerad tidning 1875.

ogillat det sätt på vilket den store grundarens idéer förvaltades. Hur mycken kritik Salin fick vet jag inte. Än i dag höjs dock röster, som fordrar mer trohet, ja ibland bokstavlig trohet mot Hazelius' program. Min vördade vän Harry Fett, Norges förutvarande riksantikvarie, tröttnar inte att med en Catos ihärdighet var gång vi råkas upprepa: "Du må da endelig realisere Hazelius' store tanker." Han avser då ej blott tablåerna runt hallen utan framförallt användningen av själva detta jätterum. Det är nämligen välbekant att Hazelius, stor patriot som han var, skapade den enorma hallen med tanke på att man där — inom ramen för förfäders minnen — skulle hålla fester till

*Södra trädgårdspaviljongen vid Drottninggatan i Stockholm,
Nordiska museets första hem.*

främjande av folkuppfostran och fosterlandskärlek. Min norske kollega måste emellertid finna sig i att alltid få samma svar: I och med tillkomsten av Skansen, 1891, har Hazelius' stora idé om en nationell samlingsplats mer än väl blivit tillgodosedd under sommartiden. Blå hallen och Gyllene salen i Stockholms stadshus lämpar sig också ur alla synpunkter bättre för folklig samvaro med tal, musik, dans, mat och dryck etc. än den katedralallvarliga, taltekniskt och musikaliskt svårbehärskade hallen i Nordiska museet. Jag betonar däremot gärna hur lämplig den solenna hallen synes mig vara för Livrustkammaren, dvs. som

Interiör från en av Nordiska museets tidiga lokaler vid Drottninggatan.

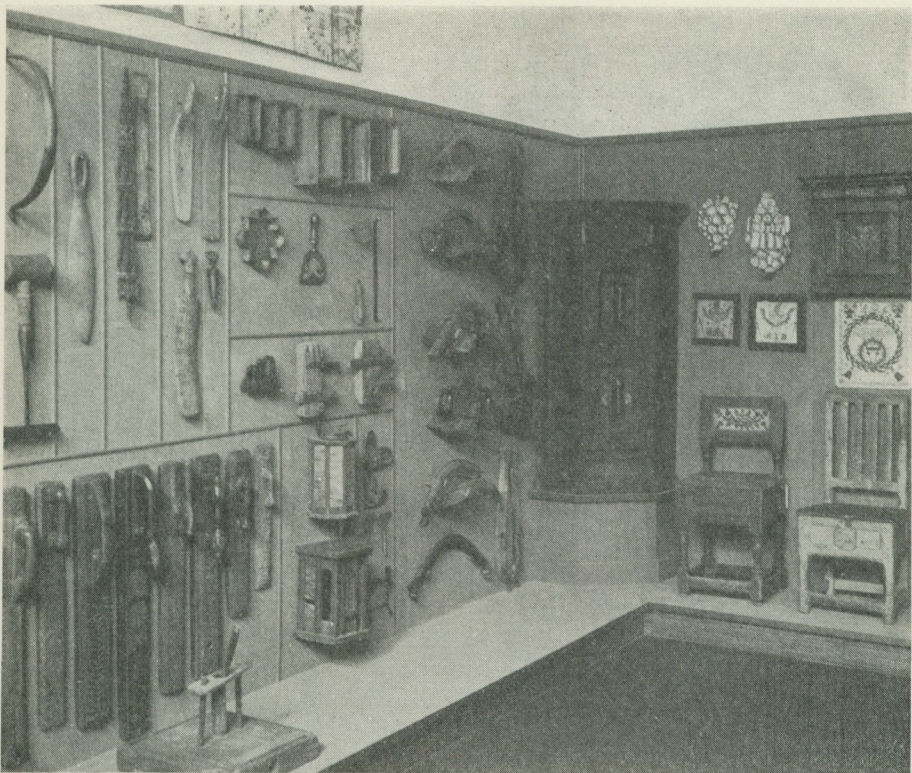
ram för vår historias mest gripande minnen, och att det vore en ovänlig handling mot staten om Nordiska museet skulle säga upp gällande depositionsavtal. Det torde väl också finnas föga utsikt att ett framtida demokratiskt Sverige kan tänkas bli intresserat av att offra några miljoner på att skapa ett isolerat livrustkammarmuseum i likhet med exempelvis de spanska konungarnas armeria i Madrid. Är det inte förresten ett tillfälligheternas lyckliga spel att våra konungars dräkter, vapen och rustningar kommit att hamna just i hjärtat av Nordiska

Utställningsrum (Halland) anordnat av Bernhard Salin 1907.

museet, där det svenska folket, symboliserat av sina minnen från livet i helg och söcken, slår vakt runt omkring dem i våning efter våning? En enhet av kungadöme och folk som historiskt sett verkar riktig och naturlig. Illa skulle man också känna Hazelius' idévärld, om man ej förstode att få ting skulle ha glatt honom så mycket som om han fått uppleva Livrustkammarens deponerande i museets hall år 1906.

Vi har i det föregående ett par gånger nämnt museets friluftsavdelning Skansen. Dess historia är det vackraste beviset på stora idéers livskraft under omvandlingar. Missbelåten med montrernas och panoramornas oförmåga att skänka intryck av liv, började Hazelius' fantasi på 80-talet kretsa kring tanken på ett friluftsmuseum. Det verkar som om han först tänkt

Utställningsrum (Närke) 1907. Lägga märke till den exakt sakliga uppmonteringen av föremålen mot väggar och på pallar spända med omålad väv.

sig att bygga in hela stugor med väggar och tak i själva museet; när han sålunda 1885 förvärvar Morastugan, den som en gång skulle bli Skansens första byggnad, menar Gösta Berg att det just skedde med tanke på uppställning i det blivande museet. Omkring 1890 framträder Skansenidén emellertid fullt klar, fast Hazelius intressant nog tänkte sig att i första rummet uppföra kopior av gamla märkvärdiga byggnader, däribland Ornässtugan, Björkviksfatburen och den norska stavkyrkan i Borgund. Med svindlande fart arbetar femtisjuåringens fantasi vi-

dare: redan i början av nästa år är han klar på att han i stället vill flytta äkta byggnader till sitt under anläggning varande Skansen, "En hel liten stad av gamla byggnader skall växa upp på den härligt belägna tomten... Skansen är en sak som tillhör min livsgärning. Det ligger en omätlig vikt vid dess förvärvande, ty ovisst är om någon efter mig gör sig den mödan att söka utföra den plan jag i fråga om densamma utstakat och som för museet innebär fröet till en storartad utveckling och för Stockholm en utomordentlig ekonomisk fördel." Profetiska ord, som förvisso besannats!

Hazelius' friluftsmuseiidé har levat. Men visst inte i ursprungligt skick. Vårfesterna som han tillmätte så stor vikt och som verkligen spelade en betydande roll i stockholmnarnas liv under årtiondena kring sekelskiftet, såg jag mig av många skäl tvingad att nedlägga 1931 i och med den trettiosjätte i ordningen. Under senare år har idén emellertid på ett tilltalande sätt levat upp i form av Djurgårdsmässan. Flera av de historiska minnesdagar som fordom firades med pomp och ståt drar numera ej så stor publik att man rimligen kan fortsätta därmed utan att riskera fiasko. Många sörjer över att militärer och studenter inställt sitt Gustav Adolfsfirande på Skansen; vi söker emellertid på egen hand fortfarande högtidlighålla den stora dagen med salut, klockringning, minnesvård och gudstjänst. I stället har "dagar", landskaps-, yrkes- och idé sammanslutningars dagar, blivit till den grad omtyckta att sommarens söndagsprogram i allmänhet är fulltecknat redan ett halvt år i förväg. Regelbundna friluftskonsterter av Flottans musikkår introducerades av Hazelius 1893; militärorkester var jämte allmogespelmän det enda som man ansåg att publiken förstod sig på. Efter åtskillig tvekan och under olycksprofetior och publikprotester införde jag emellertid 1931 stråkorkestermusiken på Skansen vilken numera, under Konsertföreningens egid, utgör en av Sommar-Stockholms mest uppskattade attraktioner.

I det föregående har jag sökt ge några exempel på hur det varit möjligt att med utgångspunkt från en ensam, genial människas idéer följa tidens krav och hålla nytt vin i traditionens gamla läglar utan att dessa ändå sprängts sönder. Det bör i

Detalj från ett utställningsrum. Åskådliggör mjölkhanteringen. Målad vägg. Pall av furuplankor. Från avdelningen "Bondens hushåll" i Nordiska museet, ordnad 1941.

detta sammanhang betonas hur svårt för att inte säga omöjligt det visat sig vara att *imitera* Hazelius' av originell fantasi och personlighetsvilja präglade skapelser. Skansens bästa avläggare i utlandet: Het nederländsch Openluchtmuseum i Arnhem (svårt härjat under andra världskriget), Maihaugen i Lillehammer och Greenfield Village i Dearborn, USA, har lyckligtvis också från början sökt sin egen form och tiden har sedan

arbetat för dem så att de kunnat utvecklas till harmoniska helheter.

I detta sammanhang skulle jag vilja åt eftervärlden bevara en episod som belyser vad jag menar med att ett museum måste växa inifrån.

Sommaren 1937 fick jag ett besök av Otto Kümmel från Berlin, professor i östasiatisk konsthistoria vid universitetet och chef för Museum für Völkerkunde. Då jag visste att den frejdade forskaren tjänade den nya regimen och sedan 1934 beklädde den viktiga posten som generaldirektör för de preussiska museerna, var det inte utan spänning som jag lyssnade till hans ärende.

— Saken är den, herr kollega, att Vår Führer fyller 50 år den 20 april 1939. Man har mycket diskuterat vad det tyska folket skall ge honom i födelsedagspresent. Nu har en idé framkommit som verkligen omfattas med allmänt intresse, nämligen att den dagen skänka honom ett Skansen. Varje Gau i Tyskland ämnar utvälja en gammal typisk bondgård och så skall samtliga byggas upp utanför Berlin för att där bilda en anläggning, enastående i världen. Vad är er åsikt härom, herr professor?

Gärna tillstår jag att jag blev stum. I andanom såg jag framför mig 30 à 40 bondgårdar militäriskt uppradade på den brandenburgska heden. Jag ryste inför tanken på en massanhopning utan skymt av organisk växt, jag kände att friluftsmuseets idé var på väg att omvandlas till något som närmast liknade en karikatyr. Oförbehållsamt gav jag också min mening till känna. Jag försökte förklara att vi i Sverige nu kommit fram till det stadium i hembygdsvården att vi helst såg att gamla värdefulla hus och gårdar blev kvar på sina ursprungliga platser. Men att en flyttning givetvis kunde vara fullt motiverad, under förutsättning att den innebar räddning undan förstörelse. Vidare att Hazelius' friluftsmuseiidé, sådan den här på Skansen realiserats undan för undan alltsedan 1891, alltså bevisat sig vara levande. Däremot skulle jag, ifall frågan gällde att i ett slag tillskapa ett nytt friluftsmuseum, känna mig ytterst tveksam om riktigheten i att imitera Hazelius' fem-

tio år gamla idé. Jag antydde att det som var tjusningen med Skansen — anläggningens organiska invuxenhet i den rikt nyanserade stockholmsnaturen — sannolikt aldrig skulle kunna ernås på den föreslagna platsen utanför Berlin. Man kan inte kopiera ett konstverk som Skansen, allra minst på ett och ett halvt år.

— Ni menar nog att friluftsmuseets idé är föråldrad, eller hur, sade generaldirektören.

— Ja och nej. Det beror just på de omständigheter jag nyss framhållit. En idé förblir aldrig en och densamma, den kan i en form te sig föråldrad men kan leva friskt i en annan, liksom en växt kan frodas i viss jordmån men tyna på annat håll. Såvitt jag kan förstå passar vårt Skansen helt enkelt inte i tredje rikets huvudstad!

Kümmel reste sig upp och tog farväl. Jag såg att hans förut fasta blick förändrats, det hade kommit in en glimt av tvivel, helt naturligt för en så klok och skicklig museiman som han var. Hitlers Skansen kom heller aldrig till stånd.

Vi har i det föregående dröjt inför några av grundarens idéer om Nordiska museet och Skansen som folkliga institutioner. När man erinrar sig Nordiska museets väldiga vetenskapliga och kulturminnesvårdande gärning under de gångna åren såväl inom murarna som ute i bygderna, när man tänker på våra f. n. femhundra Ortsmeddelare med deras tiotusentals besvarade frågelistor, på våra otaliga undersökningsexpeditioner från Lapplands fjällvärld och ned till Skånes fiskelägen, då får man anledning till ytterligare reflexioner. Det vore frestande att exempelvis skildra hur ofantligt museets folklivs- och folkminnesforskning — vilken låg Hazelius varmt om hjärtat — vuxit ut under de senaste decennierna. Genom makarna von Hallwyls storslagna donation av den professur som först Nils Lithberg och sedan Sigurd Erixon beklätt samt Hjalmar Wicanders gåva av villan Lusthusporten, nu inredd till institutbyggnad, och slutligen ej minst det fruktbärande samarbete som upprättats med Stockholms högskola har museets vetenskapliga verksamhet fått en slagkraft som når vida ut över det egna

landets gränser. I sanning, grundarens tanke har på dessa områden vuxit från en ringa planta till ett jätteträd.

I 17 av Nordamerikas berömda nationalparker finns uppsatt en minnestavla över Stephen Tyng Mather, den för oss tämligen okände amerikanske patriot som på sin tid förde fram idén om skapandet av dessa betydelsefulla naturreservat och med självuppoftande energi delvis genomförde dess förverkligande. På minnestavlorna står följande ord ristade under hans namn: "There will never come an end to the good that he has done." Man skulle kunna säga detsamma om Hazelius. Hans efterföljare söker bevara hans minne i trohet mot hans idéer. Men ej genom slaviskt imiterande utan genom att omvandla dem för att tjäna en ny tid.